

Наръчник за теория на конспирацията

Стивън Левандовски
Джон Кук

Автор:

Стивън Левандовски, Училище по психология, Университет Бристол, Училище по психология, Университет в Западна Австралия и Организация за научни и индустриални изследвания на Общността на нациите (CSIRO) за океаните и атмосферата, Хобарт, Тасмания, Австралия

Джон Кук, Център за комуникация на климатичните промени, Университет "Джордж Мейсън"

Първо издание, март 2020 г.

За повече информация посетете <http://sks.to/conspiracy>

Графичен дизайн: Уенди Кук

Превод на български: Ивайло Стефанов/Теодора Стефанова/Руслана Маргова

Редакция: Руслана Маргова

Благодарности за COST Action Compact (Сравнителен анализ на конспиративни теории).

Цитирайте като:

Левандовски, С., & Кук, Дж. (2020). Наръчник за теория на конспирацията.

Достъпна на <http://sks.to/conspiracy>

Разлики между истинските конспирации и конспиративните теории

Истинските конспирации съществуват. Фолксваген са използвали конспирация, за да преминат тестовете за вредни емисии на дизеловите им двигатели. Агенцията за национална сигурност на САЩ тайно са шпионирани цивилни интернет потребители. От тютюневата индустрия са заблуждавали обществото за вредните странични ефекти от тютюнопушенето. Знаем за тези конспирации от документи на самите компании, правителствени разследвания и от лица, подали сигнали за нарушения.

От друга страна конспиративните теории обикновено дълго се разпространяват, дори и когато няма очевидни доказателства за тях. Тези теории се основават на различни шаблони на възприятие, за които е известно, че не отговарят на действителността. На практика, конспиративните теории не са подкрепени от доказуеми доказателства, но това не възпира разпространяването им. Например популярното схващане, че атентатът от 11 септември 2001 г. е бил “вътрешна работа”, властва години след трагедията.¹ Десетилетия след случилото се голяма част от американците вярват, че правителството е покрило истината за убийството на президента Джон Кенеди.²

Конспиративните теории нанасят щети на цялото общество по множество начини. Например, когато постоянно са изложени на влиянието на конспиративните теории, хората спират да се интересуват от политика, или пък отказват да искат да намалят въглеродния отпечатък.³ Настоящият “Наръчник за теория на конспирацията” ще помогне да разберете защо конспиративните теории са все така популярни, ще разберете как да разпознаете конспиративното мислене и какви са работещите стратегии за разобличаване на конспиративните теории.

Обикновено конспиративните теории не са доказуеми, но това не възпира разпространението им.

Конвенционално (общоприето) срещу конспиративно мислене

Истинските конспирации съществуват, но рядко биват изобличавани чрез методите на самите теоретици на конспиративни теории. Те биват откривани чрез общоприетия начин на мислене – здравословно количество скептицизъм, който произлиза от познаване на официалните източници, където доказателствата са внимателно обмислени и следват вътрешна последователност и логика.⁴ За разлика от конвенционалното (общоприетото) мислене, конспиративното е твърде скептично към всякаква информация, която не подкрепя неговата теория, интерпретира единствено доказателствата, които водят в предпочитаната посока и подхранват противоречията.

Конвенционално (общоприето) мислене	Конспиративно мислене
Здравословно количество скептицизъм	Прекомерно подозрение
Зачитане на доказателствата	Отричане на доказателствата
Стремеж към последователност	Противоречия
↓	↓
Действителна конспирация	Въображаема конспирация

Кое прави конспиративните теории популярни?

Редица фактори допринасят хората да вярват и споделят конспиративни теории.⁵

Хората, които се чувстват безпомощни или уязвими, са тези, които най-често подкрепят и разпространяват конспиративните теории.

Чувството за безпомощност

Хората, които обикновено се чувстват безпомощни или уязвими, са тези, които най-често подкрепят и разпространяват конспиративните теории.⁶ В онлайн форумите е ясно видимо как предлагането на конспиративни теории е свързано със страховете на хората.⁷

Обяснение на невероятни събития

Заради страховете си хората предлагат конспиративни обяснения за събития, които са прекалено невероятни.¹⁰ Конспиративните теории действат като механизъм помагач на хората да се справят с несигурността.

Справяне със заплахи

Конспиративните теории позволяват на хората да се справят със застрашаващи събития, като обвиняват конспираторите.⁸ Обществото трудно приема, че "големи" събития (например смъртта на принцеса Даяна) могат да имат обикновена причина (шофиране в нетрезво състояние). Конспиративната теория задоволява нуждата "голямо" събитие да има голяма причина - в случая заговор на британското вътрешно разузнаване МИ-5 за убийството на принцеса Даяна.⁹

Оспорване на преобладаващите политически убеждения

Конспиративните теории често оспорват установените политически интерпретации.¹¹ Конспиративните групи често използват конспиративните разкази, за да си извоюват статут на малцинство.

Социалните медии допринасят развиването на конспиративните теории

Социалните мрежи създадоха свят, в който всеки може да достигне до толкова много хора, доколкото преди стигаха традиционните медии.¹² Липсата обаче на традиционното управление на съдържанието е сред причините мизинформацията да се разпространява повече и по-бързо спрямо истинската¹³, често чрез фалшиви акаунти или ботове¹⁴. Установено е, че "консуматорите" на конспиративни теории са по-склонни да "харесват" и споделят конспиративни постове във Фейсбук.¹⁵ Скорошен анализ на твитовете, свързани с вируса Зика, показва, че разпространителите на конспиративни теории са два пъти повече от хората, които ги разобличават.¹⁶

Как конспиративните теории вредят

Дори когато хора, които не се интересуват от конспиративни теории, са облъчвани с тях, това води до негативни последици.^{3, 17, 18, 19, 20, 21} Например, излагането на конспиративната теория за политическата манипулация върху данните за безработицата в САЩ е намалило вярата в услугите и институциите, включително и в онези, които не са пряко свързани с конспиративните обвинения, като например местните училища и Агенцията за контрол на храните и лекарствата.¹⁷

Тактически конспиративни теории

Конспиративните теории не винаги са резултат от естествено зародили се грешни убеждения. Те могат да бъдат създадени преднамерено или да бъдат засилени по стратегически и политически причини. Има доказателства например, че неотдавна руското правителство е допринесло за разпространението на разнородни политически конспирации в западните държави.^{22, 23}

Конспиративните теории могат да са риторичен похват за избягване на неудобни заключения. Отричането на климатичните промени например е изпълнено с несъответствия: едновременно се твърди, че температурата не може да бъде вярно измерена и в същото време че глобалната температура е била намаляла.²⁴ Непоследователността е сред признаците на конспиративното мислене, но не прави отричането на климатичните промени ирационално – точно обратното. Отричащата реторика е ефективна политическа стратегия за забавяне на действията срещу климатичните промени, като атакува вярата на хората в силата на научните доказателства.

Забелязва се, че хората, водени от политическите си убеждения, избирателно търсят конспирация сред учените, за да опровергават научния консенсус, но го приемат, когато не засяга политическите им възгледи.²⁵

«**Конспиративните теории могат да бъдат използвани като риторичен похват за избягване на неудобни заключения.**»

Отричане на климатичните промени и конспиративно мислене

Отричането на научния консенсус, че хората причиняват глобално затопляне, често е резултат на конспиративно мислене, а не на внимателно оценяване на научните факти.²⁶ Когато на отричащите климатичните промени им се даде свързана с промените информация, най-често срещаната им реакция е от конспиративно естество.²⁷ Отричането на климатичните промени обаче не е свързано само с конспиративни теории, а по-скоро хората, отричащи науката, обясняваща глобалното затопляне, са по-склонни към приемане на различни конспиративни теории.²⁸

Smith & Leiserowitz, 2012

КОНСПИР: Седемте признака на конспиративно мислене

Съществуват седем признака на конспиративно мислене²⁹, обобщени (и лесни за запомняне) с акронима **КОНСПИР**:

Крайно противоречиво

Конспиративните теоретици могат едновременно да вярват в идеи, които са взаимоизключващи се. Например в теорията, че принцеса Даяна е била убита, а в същото време е инсценирала смъртта си.³⁰ Причината е, че неверието на конспиративните теоретици в "официалната" версия е толкова крайно, че няма значение дали системата им от вярвания е последователна.

Отхвърляне на съмнението

Конспиративното мислене включва нихилистично количество скептицизъм по отношение на официалната версия.³¹ Тази крайна степен на съмнение пречи на всякакъв вид вяра в нещо различно, несвързано с конспиративната теория.

Намеренията са злонамерени

Зад всяка възможна конспирация стои злонамереност.³¹ Конспиративните теории никога не предполагат, че мотивът за действие може да е положителен.

Сигурно нещо не е наред

Въпреки че понякога конспираторите изоставят някои идеи, когато се превърнат в несъстоятелни, това не променя цялостното заключение, че “сигурно нещо не е наред” и че официалните източници заблуждават.^{24, 30}

Преследвана жертва

Конспираторите се възприемат и се представят като жертва на организирано преследване.²⁹ Същевременно се смятат за смели антагонисти, противопоставящи се на злите конспиратори. Хората с конспиративно мислене смятат себе си едновременно за жертви и герои.

Имунизация срещу очевидното

Конспиративните теории са самодостатъчни – доказателство, което им противоречи, веднага се свързва с конспирацията.^{31, 32, 33} Колкото са по-силни доказателствата срещу конспирацията (например когато ФБР оневинява политик за злоупотреба с личния си имейл), толкова повече конспираторите настояват хората да приемат тяхната версия на събитията (например, че самото ФБР е част от конспирацията да защитава дадения политик).

Различно тълкуване на случайностите

Отхвърлянето на съмненията, присъщо за конспиративното мислене, често води до убеждението, че нищо не е случайно.³⁴ Дребни случайни детайли като непокътнати прозорци на Пентагона след терористичната атака на 11 септември в САЩ биват интерпретирани като конспиративни и се вплитат в сложен взаимосвързан модел (ако пътнически самолет се е ударил в Пентагона, то всичките му прозорци би трябвало да са счупени³⁵).

Самодостатъчната природа на конспиративните теории означава, че всяко доказателство, което го опровергава, може да бъде интерпретирано като допълнително в полза на конспирацията. Затова усилията при разобличаването на конспирациите трябва ясно да разграничават различните целеви групи. Ако конспираторите тълкуват доказателствата в подкрепа на теориите си, стратегията към тях трябва да е различна спрямо онези, които ценят доказателствата. Следващите страници първо се фокусират към стратегиите за обясняване на конспирациите на цялото общество, след това предлагат специфични подходи към връщането в конспиративните теории.

Защита на обществото от конспиративни теории

Намаляване на разпространението на конспиративни теории

Капка профилактика е равна на чаша лекарство. Затова усилията трябва да бъдат насочени към защитата на обществото от излагане на конспиративните теории, като се намалява или забавя разпространението им. Например споделянето във Фейсбук на конспиративни отричащи климатичните промени постове е намалено, като хората са били подканени да си задават четири въпроса, преди да споделят даден пост:³⁶

Известна ли ми е медията, която е споделила новината?

Изглежда ли информацията в поста достоверна?

Стилът на поста прилича ли на стила на професионална медия?

Политически мотивиран ли е постът?

Ако усилията за ограничаване на разпространението на конспирацията се провалят, комуникаторите трябва да прибегнат до стратегии, намаляващи въздействието ѝ.

Предварително разобличаване

Ако хората предварително знаят, че могат да бъдат подведени, могат да развият усет и да са по-предпазливи към конспиративните съобщения. Този процес е наречен инокулация (ваксиниране) или предварително разобличаване (prebunking). Два елемента са свързани с инокулацията: ясно формулирано предупреждение за евентуалната заплаха и ясно опровержение на аргументите в мизинформацията. Установено е, че предварителното разобличаване на конспиративните теории против ваксините е било по-ефективно, отколкото последващо разобличаване.³⁷

Инокулацията, базирана на факти и логика, успешно разобличава конспирациите около атентатите от 11 септември.³⁸ Предварителното разобличаване, основано на аргументи, следвайки седемте признака на конспиративното мислене (КОНСПИР), дава известни надежди. Ако хората разгадаят подвеждащата логика на конспирациите, могат да станат неуязвими към такива теории.

Ако на хората им бъдат показани погрешните тези, съдържащи се в конспиративните теории, тогава те ще са по-малко уязвими към нови подобни.

Разобличаване

Разнообразни са начините за развенчаване на конспиративни теории, някои от които имат ефект при хора, които е малко вероятно да им повярват, като студентите в университетите или масовата публика.

Разобличаване на базата на факти

Разобличаването на конспирации чрез факти показва, че конспиративната теория е грешна чрез даване на вярна информация. Чрез този метод бе разобличена конспирацията, че бившият президент на САЩ Барак Обама е роден извън САЩ.²¹ Друг такъв пример е конспиративната теория за изселването на палестинци по време на създаването на държавата Израел.³⁹

Разобличаване, базирано на източници, и базирано на съчувствие

Разобличаването, базирано на източници, се цели в намаляване на вярването в самите конспирации, докато разобличаването на базата на съчувствие се цели в жертвите на конспирациите. Разобличаването, базирано на източници, което осмива вярващите в хората-гуцери, е установено, че е толкова ефективно, колкото разобличаването на базата на факти. За разлика от базирането на факти, разобличаването на базата на съчувствие на антисемитската конспирация, сравняваща как днешните евреи са изправени пред същите гонения, на които са били подложени ранните християни, е неуспешно.⁴¹

Разобличаване на базата на логика

Разобличаването на базата на логика обяснява подвеждащите техники и погрешните аргументи на конспиративните теории. Изясняването на логическите заблуди в антиванксър конспирациите беше толкова ефективно, колкото разобличаването на базата на факти. Например, показвайки, че много от проведените проучвания, свързани с ваксинирането, са проведени от независими, финансирани с публични средства учени, опровергава конспиративните теории, свързани с фармацевтичната индустрия.⁴⁰

Линкове към сайтове за проверка на фактите

Линкове към сайтове за проверка на фактите от Фейсбук фийд, независимо дали са следствие на автоматичните алгоритми или са предизвикани от потребителски генерирани поправки, са успели ефективно да оборят конспирацията, че вирусът Зика е бил разпространен от генно-модифицирани комари.⁴²

Овластяване на хората

Конспиративното мислене е свързано с чувство за намален контрол и възприета опасност.^{6,7} Когато хората усетят, че са загубили контрол върху ситуацията, тогава склонността към конспиративни теории се засилва.⁴³ Обратното също е вярно. Когато хората почувстват, че имат повече контрол, тогава е по-малко вероятно да се поддадат на конспирации.

Има няколко начина, по които хората да получат допълнителни сили, за да се противопоставят на конспирациите, като например да се стимулират да мислят аналитично, вместо да разчитат на интуицията си.⁴⁴ Ако се почувстват отново сигурни (например като им бъде припомнен случай от живота им, в който са имали контрол), то тогава е по-малко вероятно да се поддадат на конспиративни теории.⁴⁵ Усещането за контрол може да бъде внушено, като се покаже, че например взетите от правителството социални решения се основават на справедливи принципи: когато властите следват честни процедури за взимане на решения.⁴⁶ Хората приемат дори неблагоприятния изход от едно решение, ако са убедени, че е принципно.^{47,48}

Как да говорим с конспираторите

Ако разобличаването на конспирации може да бъде успешно за масовата публика, то е много по-трудно да се постигне същият резултат с хора, които вярват на конспиративните теории. Вместо да основават вярванията си на външни доказателства, конспираторите са непоклатими в убежденията си, то всяко доказателство служи за доказателство на предишното.⁴⁹ Резултатът е, че когато вярващите в конспирации се сблъскат с разобличаване на теория във Фейсбук, те прибягват до коментирание и харесване на конспиративно съдържание в техните "ехо камери" в социалните медии – при тях разобличаването води до засилване на взаимодействията сред вярващите в конспирациите.⁵⁰

Вярващите в конспирациите имат мощно влияние, въпреки че са малобройни. Анализ върху повече от два милиона коментара в подстраницата на reddit r/conspiracy показва, че макар само 5% от публикуващите да са с конспиративен начин на мислене, те са отговорни за 64% от всички коментари. Най-активният автор е написал 896 337 думи – два пъти повече отколкото в трилогията "Властелинът на пръстените"!⁵¹

Конспиративните теории са неотменна част от политическия екстремизъм.^{52, 53} Проучване, свързано с дерадикализацията на конспираторите, предоставя полезна информация какъв е пътят към тях.

Надеждни вестоносци

Контриращи коментари, създадени от бивши членове на екстремистки общности, биват оценени по-позитивно и биват помнени по-дълго в сравнение със съобщения от други източници.⁵⁴

Показване на съпричастност

Подходите за въздействие трябва да са водени от съпричастност и да търсят път за разбиране с другата страна. Тъй като целта е да се развие по-отворено мислене у вярващия в конспирациите, е важно опитващите се да повлияят да дават добър пример.⁵⁵

Подкрепяне на критичното мислене

Конспираторите възприемат себе си като критично мислещи, които не са излъгани от официалните източници. Това възприятие може да бъде капитализирано чрез утвърждаване на полезността на критичното мислене, като подходът да бъде пренасочен към по-критичен анализ на конспиративната теория.⁵⁶

Без присмех

Агресивното разнищване на конспиративната теория или осмиването ѝ с фокус върху печеленето на спора рискува да бъде автоматично отхвърлено.⁵⁴ Все пак не трябва да се забравя, че осмиването работи при масовата публика.⁴¹

Заклучение

Преди да предприемете разобличаване на конспирацията, първо анализирайте какво атакува тя. Опитите на американското правителство да разобличава "конспиративни теории" многократно са имали обратен ефект особено в страни с мюсюлманско вероизповедание. Пример е проваленият опит да се прикрие липсата на оръжия за масово унищожение в Ирак, с което е аргументирана инвазията на САЩ през 2003 г. По-продуктивен подход би бил да се обърне внимание на състоянието на Американско разузнаване.⁵⁷

Важно е да се помни, че съществуват истински конспирации, но отличителните белези на конспиративно мислене (КОНСПИР) не са продуктивни в откриването на истинските конспирации. Общоприето мислене, което цени здравословния скептицизъм, доказателствата и фактите са действителните инструменти за откриване на истинските опити за заблуда на населението.

- 1 Laine, E. E., & Parakkal, R. (2017). National security, personal insecurity, and political conspiracies: The persistence of Americans' beliefs in 9/11 conspiracy theories. *IUP Journal of International Relations*, 11(3), 16–41.
- 2 CBS poll (2009). <https://www.cbsnews.com/news/cbs-poll-jfk-conspiracy-lives/>
- 3 Jolley, D., & Douglas, K. M. (2013). The social consequences of conspiracism: Exposure to conspiracy theories decreases intentions to engage in politics and to reduce one's carbon footprint. *British Journal of Psychology*, 105, 35–56. doi:10.1111/bjop.12018
- 4 Lewandowsky, S., Lloyd, E. A., & Brophy, S. (2018). When THUNCGing Trumps thinking: What distant alternative worlds can tell us about the real world. *Argumenta*, 3, 217–231. doi:10.23811/52.arg2017.lew.llo.bro
- 5 Douglas, K., Sutton, R., Cichocka, A., Ang, J., Deravi, F., Uscinski, J., & Nefes, T. (2019). Why do people adopt conspiracy theories, how are they communicated, and what are their risks? Centre for Research; Evidence on Security Threats. Retrieved from <https://crestresearch.ac.uk/resources/conspiracy-theories-douglas-full-report/>
- 6 Uscinski, J. E., & Parent, J. M. (2014). *American conspiracy theories*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- 7 Nefes, T. S. (2014). Rationale of conspiracy theorizing: Who shot the president Chen Shui-bian? *Rationality and Society*, 26, 373–394. doi:10.1177/1043463113519069
- 8 Franks, B., Bangert, A., & Bauer, M. W. (2013). Conspiracy theories as quasi-religious mentality: An integrated account from cognitive science, social representations theory, and frame theory. *Frontiers in Psychology*, 4. doi:10.3389/fpsyg.2013.00424
- 9 Leman, P. J., & Cinnirella, M. (2007). A major event has a major cause: Evidence for the role of heuristics in reasoning about conspiracy theories. *Social Psychological Review*, 9, 18–28.
- 10 Kovic, M., & Fuchslin, T. (2018). Probability and conspiratorial thinking. *Applied Cognitive Psychology*, 32, 390–400. doi:10.1002/acp.3408
- 11 Sapountzis, A., & Condor, S. (2013). Conspiracy accounts as intergroup theories: Challenging dominant understandings of social power and political legitimacy. *Political Psychology*, 34, 731–752. doi:10.1111/pops.12015
- 12 Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31, 211–36. doi:10.1257/jep.31.2.211
- 13 Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359, 1146–1151. doi:10.1126/science.aap9559
- 14 Shao, C., Ciampaglia, G. L., Varol, O., Yang, K.-C., Flammini, A., & Menczer, F. (2018). The spread of low-credibility content by social bots. *Nature Communications*, 9, 4787. doi:10.1038/s41467-018-06930-7
- 15 Bessi, A., Coletto, M., Devidescu, G. A., Scala, A., Caldarelli, G., & Quattrociocchi, W. (2015). Science vs conspiracy: Collective narratives in the age of misinformation. *PLOS ONE*, 10, e0118093. doi:10.1371/journal.pone.0118093
- 16 Wood, M. J. (2018). Propagating and debunking conspiracy theories on Twitter during the 2015–2016 Zika virus outbreak. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21, 485–490. doi:10.1089/cyber.2017.0669
- 17 Einstein, K. L., & Glick, D. M. (2015). Do I think BLS data are BS? The consequences of conspiracy theories. *Political Behavior*, 37, 679–701. doi:10.1007/s11109-014-9287-z
- 18 Jolley, D., Meleady, R., & Douglas, K. M. (2019). Exposure to intergroup conspiracy theories promotes prejudice which spreads across groups. *British Journal of Psychology*. doi:10.1111/bjop.12385
- 19 Raab, M. H., Auer, N., Ortlieb, S. A., & Carbon, C.-C. (2013). The Sarrazin effect: The presence of absurd statements in conspiracy theories makes canonical information less plausible. *Frontiers in Psychology*, 4, 453. doi:10.3389/fpsyg.2013.00453
- 20 van der Linden, S. (2015). The conspiracy-effect: Exposure to conspiracy theories (about global warming) decreases pro-social behavior and science acceptance. *Personality and Individual Differences*, 87, 171–173. doi:10.1016/j.paid.2015.07.045
- 21 Warner, B. R., & Neville-Shepard, R. (2014). Echoes of a conspiracy: Birthers, truthers, and the cultivation of extremism. *Communication Quarterly*, 62, 1–17. doi:10.1080/01463373.2013.822407
- 22 Avramov, K. (2018). By another way of deception: The use of conspiracy theories as a foreign policy tool in the arsenal of the hybrid warfare. *Information & Security: An International Journal*, 39, 151–161. doi:10.11610/isij.3913
- 23 Yablokov, I. (2015). Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: The case of Russia Today (RT). *Politics*, 35, 301–315. doi:10.1111/1467-9256.12097
- 24 Lewandowsky, S., Cook, J., & Lloyd, E. (2016). The “Alice in Wonderland” mechanics of the rejection of (climate) science: Simulating coherence by conspiracism. *Synthese*, 195, 175–196. doi:10.1007/s11229-016-1198-6
- 25 Lewandowsky, S. (2020). Hannah Arendt and the contemporary social construction of conspiracy theorists. Manuscript Submitted for Publication.
- 26 Uscinski, J. E., Douglas, K., & Lewandowsky, S. (2017). Climate Change Conspiracy Theories. *Oxford Encyclopedia of Climate Change*. doi:10.1093/acrefore/9780190228620.013.328
- 27 Smith, N., & Leiserowitz, A. (2012). The rise of global warming skepticism: Exploring affective image associations in the United States over time. *Risk Analysis: An International Journal*, 32(6), 1021–1032.
- 28 Lewandowsky, S., Gignac, G. E., & Oberauer, K. (2013). The role of conspiracist ideation and worldviews in predicting rejection of science. *PLOS ONE*, 8, e75637. doi:10.1371/journal.pone.0075637
- 29 Lewandowsky, S., Cook, J., Oberauer, K., Brophy, S., Lloyd, E. A., & Marriotti, M. (2015). Recurrent fury: Conspiratorial discourse in the blogosphere triggered by research on the role of conspiracist ideation in climate denial. *Journal of Social and Political Psychology*, 3, 142–178. doi:10.1093/eurpub/ckn139
- 30 Wood, M. J., Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2012). Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 3, 767–773. doi:10.1177/1948550611434786
- 31 Keeley, B. L. (1999). Of conspiracy theories. *The Journal of Philosophy*, 96, 109–126. doi:10.2307/2564659
- 32 Bale, J. M. (2007). Political paranoia v. political realism: On distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics. *Patterns of Prejudice*, 41, 45–60. doi:10.1080/00313220601118751
- 33 Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2009). Conspiracy theories: Causes and cures. *Journal of Political Philosophy*, 17, 202–227. doi:10.1111/j.1467-9760.2008.00325.x
- 34 Barkun, M. (2003). *A culture of conspiracy: Apocalyptic visions in contemporary America*. Berkeley, CA: University of California Press.
- 35 Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., & Furnham, A. (2010). Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6), 749–761.
- 36 Lutzke, L., Drummond, C., Slovic, P., & Árvaj, J. (2019). Priming critical thinking: Simple interventions limit the influence of fake news about climate change on Facebook. *Global Environmental Change*, 58, 101964. doi:10.1016/j.gloenvcha.2019.101964
- 37 Jolley, D., & Douglas, K. M. (2017). Prevention is better than cure: Addressing anti-vaccine conspiracy theories. *Journal of Applied Social Psychology*, 47, 459–469. doi:10.1111/jasp.12453
- 38 Banas, J. A., & Miller, G. (2013). Inducing resistance to conspiracy theory propaganda: Testing inoculation and metainoculation strategies. *Human Communication Research*, 39, 184–207. doi:10.1111/hcre.12000
- 39 Nyhan, B., & Zeitzoff, T. (2017). Fighting the past: Perceptions of control, historical misperceptions, and corrective information in the Israeli-Palestinian conflict. *Political Psychology*, 39, 611–630. doi:10.1111/pops.12449
- 40 Schmid, P., & Betsch, C. (2019). Effective strategies for rebutting science denialism in public discussions. *Nature Human Behavior*, 3, 931–939. doi:10.1038/s41562-019-0632-4
- 41 Orosz, G., Krekó, P., Paskuj, B., Tóth-Király, I., Böthe, B., & Roland-Lèvy, C. (2016). Changing conspiracy beliefs through rationality and ridiculing. *Frontiers in Psychology*, 7, 1525. doi:10.3389/fpsyg.2016.01525
- 42 Bode, L., & Vraga, E. K. (2018). See something, say something: Correction of global health misinformation on social media. *Health Communication*, 33, 1131–1140. doi:10.1080/10410236.2017.1331312
- 43 Whitton, J. A., & Galinsky, A. D. (2008). Lacking control increases illusory pattern perception. *Science*, 322, 115–117. doi:10.1126/science.1159845
- 44 Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., & Furnham, A. (2014). Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, 133, 572–585. doi:10.1016/j.cognition.2014.08.006
- 45 van Prooijen, J., & Acker, M. (2015). The influence of control on belief in conspiracy theories: Conceptual and applied extensions. *Applied Cognitive Psychology*, 29, 753–761. doi:10.1002/acp.3161
- 46 van Prooijen, J.-W. (2018). Empowerment as a tool to reduce belief in conspiracy theories. In *Conspiracy theories and the people who believe them* (pp. 432–442). Oxford University Press. doi:10.1093/oso/9780190844073.003.0030
- 47 Quintanilla, V. D., & Yontz, M. A. (2018). Human-Centered Civil Justice Design: Procedural Justice and Process Value Pluralism. *Tulsa L. Rev.*, 54, 113.
- 48 Tyler, T. R. (1987). Conditions leading to value-expressive effects in judgments of procedural justice: A test of four models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 333–344. doi:10.1037/0022-3514.52.2.333
- 49 Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 15, 731–742. doi:10.2307/3791630
- 50 Zollo, F., Bessi, A., Del Vicario, M., Scala, A., Caldarelli, G., Shekhtman, K., Havlin, S., Quattrociocchi, W. (2017). Debunking in a world of tribes. *PLOS ONE*, 12, e0181821. doi:10.1371/journal.pone.0181821
- 51 Klein, C., Clutton, P., & Polito, V. (2018). Topic modeling reveals distinct interests within an online conspiracy forum. *Frontiers in Psychology*, 9. doi:10.3389/fpsyg.2018.00189
- 52 Kundnani, A. (2012). Blind spot-security narratives and far-right violence. *Security and Human Rights*, 23, 129–146.
- 53 van Prooijen, J.-W., Krouwel, A. P. M., & Pollet, T. V. (2015). Political extremism predicts belief in conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 6, 570–578. doi:10.1177/1948550614567356
- 54 Schmitt, J. B., Rieger, D., Ernst, J., & Roth, H.-J. (2018). Critical media literacy and Islamist online propaganda: The feasibility, applicability and impact of three learning arrangements. *International Journal of Conflict and Violence*, 12, 1–19. doi:10.4119/UNIBI/ijcv.642
- 55 Ponsot, A. S., Autixier, C., & Madriaza, P. (2018). Factors facilitating the successful implementation of a prevention of violent radicalization intervention as identified by front-line practitioners. *Journal for Deradicalization*, (16), 1–33.
- 56 Voogt, S. (2017). Countering far-right recruitment online: CAPE's practitioner experience. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 12, 34–46. doi:10.1080/18335330.2016.1215510
- 57 Aistrophe, T. (2016). Conspiracy theory and American foreign policy. *Manchester University Press*. doi:10.7228/manchester/9780719099199.001.0001

*Конспиративните теории
обясняват събитията като тайни
планове на хората с власт. Макар
конспиративните теории да не
са подкрепени от доказателства,
това не спира разпространението
им. Конспиративните теории
нанасят вреда на обществото
по различни начини. Наръчникът
за теория на конспирацията
обяснява защо конспирациите
са толкова популярни, кои са
отличителните белези на
конспиративното мислене и
какви са работещите стратегии
за отговор, за да се намалят
негативните ефекти.*

